

Едита Ј. Андрић
Филозофски факултет, Нови Сад
andrice@sbb.rs

UDC 811.511.141:811.163.41]’367.622.22
оригинални научни рад

ДЕМИНУТИВ У МАЂАРСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

САЖЕТАК: Деминутив је, како се чини, језичка универзалија, па се може анализирати и у генетски и типолошки несродним језицима као што су мађарски и српски. У анализи се бавимо начином стварања деминутивних облика у поменута два језика, али и функцијом и употребом умањеница.

Кључне речи: деминутив, умањеница, хипокористика, суфикси.

I УВОД

Умањивање и увећавање (претеривање) је својствено човеку, а уједно је, по свему судећи, језичка универзалија.¹ Један од доказа за то лежи у нашим сновима у којима себе видимо као веће или мање него што заправо јесмо. Геза Балаж у чланку о умањеницама у мађарском језику наводи како Карл Густав Јунг, чувени психолог, тврди да „склоност ка умањивању или преувеличавању има везе са несигурношћу у вези са несвесним просторним и временским појмом. Људски осећај за размере, наше рационално поимање о малом и великом је прави антропоморфизам...” (Балаж 2011). Уколико слике које се јављају у сну имају везе са тзв. колективним несвесним стањем о којем говори Јунг, тада је смањивање – увеличавање које се дешава у нашим сновима прастара, колективна митологема (Јунгов израз) која потиче још можда од пре-језичког периода. У језицима, међутим, постоје разрађени системи за изражавање умањивања и повећавања.

II. СТВАРАЊЕ ДЕМИНУТИВНИХ ОБЛИКА

Већ се и у класичној реторици придавала важност изражавању умањеница. Квинт Корнифиције, римски говорник и песник, назвао их је литотама,²

¹ Рад је написан у оквиру пројекта „Језици и културе у времену и простору” 178002, финансираног од стране Министарства за науку и технолошки развој Србије.

² Литота (грч. *litotes* – упрошћавање од *litos* – гладак, једноставан) 1. *књиж.* стилска фигура ублажавања интензитета неког појма негирањем њему супротног појма (нпр. *није лоше* уместо *добро је*) 2. *грам.* двостука негација ради постизања појачане афимације (нпр. *није неважно – важно је*). У мађарском речнику страних речи уместо другог значења реч

које се користе да би се избегло хвалисање. Римљани су ову појаву назвали још и *екстенуацијом* (сужавање, умањивање), користили су је – слично као и увећавање – у ситуацијама када нису били задовољни величином неког појма, већ су га намерно умањивали. И у свакодневном говору често употребљавамо изразе као *Само тренутак...* (иако тај тренутак често траје и неколико минута). Лингвистичка средства за изражавање умањивања могу бити веома разноврсна: лексичке јединице које означавају сићушне, мале ствари, предмете малих димензија, мали интензитет нечега, које на неки начин редукују габарите неког појма (временски: *тренутак*, *минут*;³ количински: *мрва*, *кап*;⁴ просторно: *мм*, *цм*;⁵ или пак сâма лексема у свом инхерентном значењу садржи податак да се ради о ситној ствари: *патуљак* итд.), затим суфикси за грађење умањених облика речи (деминутива), префикси са деминутивним значењем, па чак и фонетска средства као што су то у мађарском језику парови са палаталним и веларним самогласницима за изражавање мање или веће димензије неког појма (*köröm/* нокат – *karom/* канџа; *gümbö/* квржица – *gumbó/* гомољ итд). Процес извођења умањеница можемо назвати и деминутивизацијом или деминуирањем. Често умањујемо објекат наше симпатије, љубави јер обично оно што је малено изазива пријатна осећања, љубав, драгост, умиљатост. Помислимо само на малу децу или на младунце животиња. Поменимо и вајкадашње настојање човека ка умањивању: када деци стварамо сићушне светове налик на стварне светове одраслих (кућице за лутке, макете градова и железница), или јапанску културу која негује сићушне ствари, првенствено због географске скучености (бонсаи, хаику поезија).

1. СУФИКСИ ЗА ГРАЂЕЊЕ ДЕМИНУТИВА

Термин *деминутив* потиче од латинског појма *deminutivum* и означава именицу која има умањено значење, граматички термин означава реч која је створена додавањем суфикса за умањивање, умањеница. Осим именице, постоје и придеви,⁶ и глаголске именице⁷ који су настали од ове латинске речи. Морамо поменути и чињеницу да у мађарском језику ова страна реч у префиксалном

lítottész на првом месту има и следећи смисао: *књиж.* наглашено, претерано умањивање (нпр. *лако као перце*).

³ *Сачекај ме минут да се пресвучем.*

⁴ *Дај ми кап вина да пробам.*

⁵ *Помери се за милиметар да се попнем поред тебе на степеницу.*

⁶ Деминутиван, *грам.* који се односи на деминутив, који служи умањивању, који има карактер деминутива, ~на именица, ~ни придев, ~ на реч, ~ни глагол.

⁷ Деминуција (лат. *deminutio*, према *deminuere* – смањивати) 1. *грам.* умањивање, творба деминутива 2. *муз.*... У мађарском речнику страних речи нема напомена за употребу већ стоји само једно значење „умањивање, смањивање, одузимање”. Ово је једини облик са самогласником ‘е’ у префиксалном делу.

делу има самогласник 'i' а не 'e': *diminúál*,⁸ *diminúció*,⁹ *diminútív*,¹⁰ *diminútívum*.¹¹ Они који не знају за то, могу узалуд тражити речи *deminutív* или *deminutívum* у речницима и доћи до погрешног закључка да се у мађарском језику оне не користе. И српски речник страних речи наводи облике *диминутив*, *диминуција*, али одреднице одмах упућују на варијанте са префиксом 'де-'. Једино глагол *диминуирати* има своју потпуну обраду, према којој порекло води од латинског глагола *diminuere*.¹²

Најчешће настаје додавањем префикса или суфикса (творбених наставака) на основни облик или корен именице. Својим обликом деминутиви могу бити исти, или слични, хипокористцима.

Хипокористик је име од миља, варијанта имена или друге речи која се користи од милоште за неку особу која нам је драга, име које се из милоште даје другоме да би се исказао интиман однос, однос блискости, симпатије према именованом бићу, предмету (нпр. *дека*, *сека*, *сунашце*), име одмила (*Ђокица* уместо *Ђорђе*, *сека* од *сестра*). Ова реч је настала од грчке речи *ύποκορίζεσθαι* (*hypokorizesthai*), што значи *изигравати дете, тепати*. „Хипокористци се карактеришу одређеном деформацијом речи и често су апокопирани облици пуних имена или деминутиви, иако могу имати другачију етимологију од основне речи (нпр. *Пене* је хипокористик од шпанског имена *Хосе*, или *Пако* од *Франсиско*)” (Клајн – Шипка). Хипокористци су и скраћена и модификована властита имена у фамилијарном говору. У мађарском речнику страних речи постоји само придевски облик (заправо је то глаголски придев садашњи) *hypocoristicus* са значењем *тепајући, умањујући*.

Најчешћи начин деминуирања је извођење помоћу суфикса. Тако се већином граде умањенице и у два језика који су предмет ове анализе.

1.1. Мађарски деминутивни суфикси

У мађарском постоји доста суфикса за грађење деминутивних облика али и хипокористика. Често се ови потоћи и не поминју посебно, већ се заједнички називају умањеницама. Већина суфикса се додаје именицама али има и оних који се користе и уз придеве. Неки од њих су у толикој мери срасли са основом да су се лексикализовали и данас нисмо свесни да су у питању изведенице (нпр. именице *tárca*, *tócsa*, *kenőcs* итд.). У мађарском језику не постоји

⁸ Глагол који значи *умањити, смањити, снизити, редуковати*.

⁹ Именица са два значења: 1. смањивање, снижавање, умањивање 2. муз. сужавање теме...

¹⁰ У значењу глаголског придева садашњег: који умањује, који служи умањивању.

¹¹ Ова реч се употребљава искључиво у лингвистици, и обележава са једне стране суфиксе за грађење деминутивних облика („kicsinyítő képző”), а са друге стране се односи на речи са умањеним значењем („kicsinyítő tartalmú szó”).

¹² Значења: 1. умањити, ослабити 2. муз. свирати диминуендо, умањити, умањивати јачину тона.

категорија граматичког рода, па се ни наставци не разликују по томе којој врсти именица их припајамо.

1.1.1. Најфреквентији парови суфикса у мађарском језику су:

-ka, -ke (*madárka, egyke, Eszterke*) и

-cska, -cske (*hajócska, fiúcska, jócska, szócska, Annácska, magácska*),

Они се могу употребити код скоро свих именица. Опште правило гласи да се први пар употребљава код свих именица, осим код оних које се завршавају самогласницима 'a' / 'e': *fácska, ceruzácska, hangya* никако **fáka, *ceruzáka, *hangyáka*, иако у овом потоњем случају можемо као деминутивни облик употребити *hangyika*, јер уколико окрњимо именице које имају на крају поменуте самогласнике, можемо користити и деминутивне суфиксе '-ike' / '-ika'. Ово не важи за једносложне речи као што су *fa, ta, te* итд.

1.1.2. Уз именице иду још и следећи наставци:

-ca, -ce (*gyerkőce, tárcsa, Katica, Teca*),

-ci (*Berci, tejci*),

-csi (*Jancsi, Julcsi*) углавном као хипокористици,

-i (*csoki, édi, mozi, Tóni, Gyuri*),

-ika, -ike (*ládika, táncika, Palika, Ferike*),

-ikó (*házikó, ládikó*),

-is (*Andris*),

-kó, -kő (*haskó, szánkó, Palkó, Ferkó*),

-ó, -ő (*bátyó, Kató, Pető*),

-ók, -ők (*Erzsók, pufók, Sebők*),

-u (*anyu, apu*),

-uci (*anyuci*),

-uka (*apuka, Gézuka*),

-us (*Annus, Ilus, anyus, cicus*),

-si (*töksi, buksi*).

У речима словенског порекла је чест наставак:

-ica (*galambica, kupica, muslica*).

1.1.3. Неке граматике помињу и архаичне наставке који више нису продуктивни:

-a (*Ilona – Ila, Izidóra – Iza*), мада би то могао бити и начин сажимања речи,

-csa, -cse (данас се још срећу само у неким споменицима, и у појединим дијалектима: *gyermekcse, babcsa, könyvecse, tejcse*, или у већ лексикализованним облицима: *tócsa*),

-cs (*uracs, kenőcs, kövecs*),

-csó (*Jancsó*),

-gy (*Egregy, Nyüved, Somogy*, данас још само у географским именима),

-ika, -ike (*anyika, apika, árpika, botika, hangyika*),

- l**, -**ly** (-ály, -ély) (*zugoly, hangyál* архаичне речи које се више не користе),
 -**n** (-ny ~ -m) (*kicsiny*),
 -**ta**, -**te** (*pocséta*),
 -**üs** (*csibüs, körmüs*).
 1.1.4. Уз придеве се користе:
 -**cska**, -**cske** (*jócska, nagyocska*),
 -**ka**, -**ke** (*kicsike*),
 -**d** (*apród, édesd, jobbad, kicsid*),
 -**dad**, -**ded** (*édesded, gyermekded, kiseded*),
 -**di** (*fehérdi, igazándi*),
 -**s** (*sárgás, feketés*).

Већина деадјективизараних облика се користи у именичкој функцији.

Ако се зброје сви суфикси за грађење деминутива које разне граматике мађарског језика помињу, укупно има 33 различита наставка. Тај број, међутим, није коначан, пошто се он увећава уколико у обзир узмемо и сложене суфиксе, односно секундарне изведенице. Разлика у броју суфикса у поједним граматикама проистиче из чињенице да неки не наводе застареле, односно непродуктивне наставке, или оне који се сматрају суфиксима страног порекла, као ни сложене суфиксе. Да ли се неки суфикс сматра простим или сложеним, зависи од тога да ли – уколико га одбијемо од краја речи – остаје основа или пак већ изведена реч: нпр. у речима *lád-ika, pálc-ika* суфикс ‘-ika’ је прост, јер основе *lád-* и *pálc-* не значе ништа, док се код примера *Pal-i-ka* ради о сложеном облику, односно секундарној деривацији. Према томе, морамо посебно навести суфиксе: ‘-i’, ‘-ka’ и ‘-ika’. Затим, постоје суфикси ‘-i’, ‘-kó’, али и ‘-ikó’: *éd-i, has-kó, ház-ikó* (јер, иако постоји облик *házi*, у мађарском језику то је деноминални придевски облик а не деминутивна основа). Понекад се дешава да имамо гомилање деминутивних суфикса, као нпр. код речи *apucika* (*ap-u-ci-ka*, где заправо имамо три различита наставка са истом функцијом).

Једно од неразјашњених питања у вези са многим деминутивним наставцима у мађарском језику јесте и којим се речима од прегршт наставака који могу припојити, јер постоје облици *ház-ikó* али не и *ház-ika* (иако су и ‘ó’ и ‘a’ веларни смогласници, па би се због принципа хармоније самогласника могле очекивати обе варијанте, а пре би се уклопио облик са идентичним гласом), постоји *ház-(a)cska*, али не и *ház-csa, ház-csi, ház-ca, ház-us* (сви наведени облици би могли да дођу у обзир што се тиче законитости припајања наставака основама).

Ево и табеларног прегледа свих суфикса за грађење деминутивних облика у мађарском језику. Наведени су азбучним редом, а не по учесталости, односно продуктивности. У посебној колони су дати и српски преводни еквиваленти:

Суфикси	Уз именице		Уз придеве	
-ca, -ce	Katica gyerkőce	Кагица детенце		
-ci	Berci tejci	Берко млекце		
-cs	ugacs kövecs	господичић камичак		
-csa, -cse	babcsa	пасуљче		
-csi	Jancsi Julesi	Јанко Јуца		
-cska, -cske	fácska szócska	дрвце речца	jőcska	добрица
-csó	Jancsó	Јанко		
-d			apród édesd	ситница слаткица
-dad, -ded			édesded gyermekded kisded	слаткиш детињаст малецки
-di			fehérdi igazándi	белкаст изистински
-i	Gyuri	Ђура	édi	сладуњав
-ica	kupica muslica	купица мушица		
-ika, -ike	ládika Palika	кутијица, фијокица мали Павле		
-ikó	házikó ládikó	кућица кутијица		
-is	Andris	Андра		
-ka, -ke	madárka	птичица	soványka	мршавица
-kó, -kő	haskó	стомачић		
-l, -ly (-ály, -ély)	zugoly hangyál			
-ó, -ő	bátyó Kató	браца Ката		
-ók, -ők	Erzsók pufók	Елизабетница		
-s			sárgás feketés	жућкаст црнкаст
-si	töksi buksi	тиквица		

-ta, -te	poséta	барица		
-u	anyu apu	мама тата		
-uci	anyuci	мамица		
-uka	apuka	татица		
-us, -üs	anyus cicus	мајчица маче		

1.1.5. Мађарске граматике не помињу деминутивне облике глагола. Међутим, дешава се понекад да тек када неке појаве у језику посматрамо из перспективе других језика, можемо открити својства у свом језику којих до тада нисмо били свесни. Упознавши се са литературом која се, између осталог, бави деминутивним глаголима у српском и словачком језику (в. Макишова 2006), долазимо до закључка да, иако много ређе и недоследније, деминутивни глаголи у смислу у којем овај термин користи аутор поменуте студије, постоје и у мађарском језику. Они се за разлику од српског и словачког (где се граде помоћу инфикса) могу извести искључиво девербалним суфиксима за грађење глагола. Првенствена функција им свакако није стварање умањеница. Ево наставака који донекле умањују интензитет радње:

- gat, -get (*sétálgat, kapálgat, nézeget*),
- ászik, -észik (*kotorászik, heverészik, szaglászik*),
- kod, -ked, -köd (*csipked, röpköd*),
- kál, -kél (*bujkál, sántikál*),
- dogál, degél, dögél (*álldogál, üldögél, mendegél*).

1.2. Суфикси за грађење деминутива у српском језику

У српском је такође најчешћи начин стварања деминутивних облика путем суфикса. Већина се гради од именица, али се неки суфикси додају и придевима. У овом поглављу ослонац је на класификацији у српским граматикама,¹³ примери су узети из разговорног језика и из наведене литературе.¹⁴

1.2.1. Суфикси који се додају именицама

1.2.1.1. Именицама мушког рода

-а (хип.) *Миша, тата, Стева, Пера, меда*

-ак *цветак, данак, језичак, смешак*

Код именица чија се основа завршава на ‘-к’, ‘-х’, ‘-г’ приликом припајања суфикса долази до палатализације. Доста речи са овим деминутивним

¹³ Клајн, Мразовић – Вукадиновић.

¹⁴ Списак суфикса са овим значењем вероватно није коначан, циљ овог ради и није да разреши дилеме које су присутне у српској дериватологији по том питању.

суфиксом имају и паралелне облике изведене помоћу наставака ‘-ић’, ‘-чић’, с тим што уз наставак ‘-ак’ имају првенствено хипокористичко, емоцијама појачано значење па је учесталија употреба у народној или дечијој поезији. Уз овако изведене облике често се прикључују још и префикси и тиме појачавају деминутивну ноту.

-ац *братац, креветац* – непродуктиван суфикс, ретко се користи

-ељак: *путељак*

-ић *ножић, сатић, дечачић, братић, прстић*

-ица (хип.) *Ивица, Јовица, Перица*

-ичак *камичак, пламичак*

-ја/јо (хип.) *вуја*

-ка/ко (хип.) *ујка, дека, стрица, несташко, поспанко, уображенко*

-уљак *брежуљак, човечуљак, смотуљак*

-ца/цо (хип.) *браца, брица*

-че *унуче, јединче, слонче, голупче, врапче*

Дериват најчешће означава дете или мале животиње. Ређе и од именица које значе предмете стварамо деминутиве на овај начин: *јастуче, шеширче*.

-чић *голупчић, балкончић, прозорчић*

Суфикс ‘-чић’ функционише као фонетска варијанта наставка ‘-ић’ и најчешће се додаје основама које се завршавају сугласником ‘-н’. Иначе, именице које настају помоћу наведених наставака не означавају само нешто што је мало по димензијама, већ и оно што је некеме блиско, драго.

1.2.1.2. Суфикси уз именице женског рода

-ица *рибица, кућица, главица, секица, кравица*

Ово је најпродуктивнији суфикс за грађење деминутива од именица женског рода. Уколико се додаје речима које означавају родбинске односе, те речи имају хипокористичко значење.

-ка *травка, сенка*

-че *маче, паче, девојче*

Деминутивне именице настале помоћу овог суфикса углавном означавају младунце животиња, као и људи, али понекад и мале предмете: *марамче*.

-чица *гранчица, стварчица*

1.2.1.3. Суфикси који се додају именицама средњег рода

-анце *друштанце, псетанце*

-ашце *сунашце, срдашце*

-це *зрнце, увце, звонце, писамце*

-е *маче*

-енце *буренце, детенце, дугменце, пићенце*

-ешце *детешце, јагњешце*

-ић *грлић, звончић*

1.2.2. Суфикси који се припајају придевима

-ка/ко (хип.) *несташко, поспанко, уображенко*

Помоћу њих добијамо именице које означавају жива бића са сталним или привременим карактеристикама о којима саопштава основа.

-каст *црнкаст, слаткаст*

-ичаст: *плавичаст, беличаст*

Ова два суфикса служе да би изразили мањи интензитет својства из основе.

Следи табеларни приказ суфикса и примера у српском језику, такође азбучним редом, као и преводних еквивалената.

Суфикс	Уз именице		Уз придеве	
-а	тата Пера меда	apuka Peti mackó		
-ац	братац	öcsi		
-ак	цветак данак	virágocska napocska		
-анце	псеганце	kutyus		
-ашце	срдашце	szivecske		
-е	маче	kis macska		
-ељак	путељак	utacska, ösvény		
-енце	детенце	gyermekeske		
-ешце	јагњешце	bárányka		
-ић	дечачић прстић	fiúcska, kislíú ujjacska		
-ица	рибица Перица	halacska Petike		
-ичак	камичак	kövecske, kavics		
-ја/јо	лија	róka (koma)		
-ка/ко	ујка бака	bácsika nagy/ nagymama	поспанко уображенко	álomszuszék kis beképzelt
-уљак	брежуљак човечуљак	dombocska emberke		
-ца/цо	браца	testvérke		
-це	увце звонце	fülecske csengettyű		
-че	ђаче девојче	diákocska lányka		
-чић	голупчић	galambocska		

Суфикс	Уз именице		Уз придеве	
-чица	гранчица	ágacska		
-каст			црнкаст слаткаст	feketés édeskés
-ичаст			плавичаст беличаст	kékes fehéres

1.2.3. Према већ поменутој студији Макишове, код глагола се у српском „умањење постиже разним инфиксима: инфиксом /-ну/, који можемо означити као морфолошко средство перфективизације, а инфикс /-к/ као морфолошко средство имперфективизације” (Макишова 2006: 613). Ево и табеле глаголских деминутивних наставака са примерима и преводним еквивалентима:

Инфикс	Примери	превод
-ка-	грицкати	harapdál
-к+ар-	лешкарити пискарити	heverészik írdogál
-ик-	возикати се	kocsikázik
-к+ет-	пуцкетати	ropog egy kicsit
-уцк-	гледуцкати дремуцкати зевуцкати	nézeget szundikál ásítóztat
-ну-	боцнути дремнути климнути	egyet szúr egyet szundít bólint
-ар-	животарити маштарити	éldegél álmodozik
-уљ-	смејуљити се	mosolyog
-ут-	скакутати	ugrándozik
-уш-	певушити	énekelget
-ус+к-	љуљушкати	ringat

Из табеле се може видети да се већина примера може превести изведеним глаголима на мађарски језик, једино што им је поред деминутивног, присутно и учестало значење. Само перфективне глаголе треба преводити синтагмама у којима осим глагола стоји и прилог за меру.

Улога неких инфикса, по мом мишљењу, могла би бити доведена у питање. Да ли се стварно ради о деминутивном или о учесталом облику глагола: да ли *сељакати* заиста значи „помало се селити” или „често се селити”, да ли

трошкарити значи „мало трошити” или „често куповати”, да ли *мољакати* заиста значи „мало молити” или „често молити” итд.

Ауторка поменутог чланка тврди следеће: „Умањивање за које је карактеристична промена у квантитету, код глагола се јавља на тај начин што се квантитативна одлика мења у квалитативну” (Макишова 2006: 614).

2. ПРЕФИКСИ ЗА ДЕМИНУТИВИЗАЦИЈУ

У српском језику се придевима и прилозима могу додати и префикси како би се добила умањеница. То у мађарском језику није могуће, па се због тога често овакви облици преводе или описно (нпр. *натруо* – *rothadásnak indult*; *полунаг* – *félig meztelen* итд.) или се проналазе неке адекватне лексеме које садрже неко умањено својство или околност (нпр. *наглув* – *nagyothalló*; *принпрост* – *együgyű*; *просед* – *őszülő* итд.).

Најчешћи префикси у поменутој улози јесу:

-о *омален, омањи, онижи, осредњи, олако*

-по *потанак, потањи, полакши, полако, потанко*

Префикси ‘о-’ и ‘по-’ додају се придеву или у позитиву или у компративу а као резултат добијамо умањено својство нечег.

-на *наглув, натруо*

-полу *полуписмен, полунаг*

-при *приглуп, принпрост*

-про: *прохладан, просед*

-су: *сулуд*

Морамо још напоменути да се у српском често дешава префиксација већ деривираних деминутивних облика помоћу суфикса, па се такви облици чак и лексикализују: *нарамак, подбрадак, запењак, заселак, огранак* итд.

3. ФЛЕКСИВНИ ОБЛИЦИ

Геза Балаж у свом осврту напомиње да мађарске граматике не помињу флексивне облике, односно инфлексију коју би такође требало узети у обзир код стварања умањеница. Он, позивајући се на Жигмонда Шимоњија, наводи да се и „инфлексијом, односно инфиксацијом може деривирати умањеница унутар самих речи, и то не само у случају именица, већ и код глагола” (Балаж 2011). Реч је, наиме, о промени самогласника у основи речи (употребом палаталног ‘i’ уместо веларног ‘a’), што се најчешће јавља у дијалекатским облицима, али и у говорном језику: *kapargál* – *kapirgál*, *faragcsál* – *farigcskál*, *rágcsál* – *rágicsál* (у последњем примеру ради се о убацивању самогласника а не о промени), *kavar* – *kever*, *pisál* – *pisil*. Додајмо свему овоме и именичке парове као што су: *karom/ канџа* – *köröm/ нокат*, *gütő/ гомољ* – *gütő/ квржица*, *gombóc/ кнедла* – *gömböc/ кнедлица*...

4. СКРАЋИВАЊЕ

Умањено значење и хипокористичност могу се постићи и спољним скраћивањем властитих имена, чиме се добијају облици за тепање. У мађарском се најчешће задржава први део имена: *Zsóka – Zsó*, иако ту може да се ради и о тзв. одвајању,¹⁵ *Leonóra – Lea, Erzsébet – Erzsí*. У српском се понекад и други део имена користи за тепање: *Анастасија – Стаси, Кристина – Тина, Александра – Сандра*. Претпоставља се да то има везе са акценатским целинама у појединим језицима.

Мађарски лингвисти који су се бавили овом проблематиком, установили су да се између неких деминутивних суфикса може поставити одређена хијерархија по интензитету: „Ержика је мања од Ержи, Ержок је већа. Међутим, Ержока је мања у односу на Ержок. Наравно, и Ержи је мања од Ержебет. Дакле, то можемо приказати на следећи начин: *Erzsébet > Erzsí > Erzsike*, односно: *Erzsí < Erzsók > Erzsóka*” (Карачоњ 1985: 262.) Код деминутивних наставака је уочљиво гомилање, чиме се постиже јаче наглашавање, веће емоције: *Јанош > Jancsi > Jancsika*.

III. УПОТРЕБА ДЕМИНУТИВНИХ ОБЛИКА

Деминутив је стилска фигура коју често употребљавамо када описујемо нешто што волимо, до чега нам је стало, што нам је мило. Најчешће је користимо у следећим случајевима.

1. За тепање, обраћање деци, приликом узимања у обзир дечије перспективе, дечјег гледања на свет, одрасли често опонашају говор деце.

2. Из претходног произилази да је и у дечијој књижевности често присутан овај облик: у дечијој поезији, у бајкама, па и у народном стваралаштву. Сâмо умањивање одређених предмета, као и природних појава, даје једну питомију ноту поезији. Помислимо само на песме Јована Јовановића Змаја или Љубивоја Ршумовића *Бако, стара бако, бабуичице мила... или Лентирићу, шаренићу...*

Један од најинтересантнијих примера је и песма Љубивоја Ршумовића *Аждаја своме чеду тепа*, у којој употреба деминутива поприма не само љупкију него и комичну ноту, управо због речи чија значења не изазивају позитивне емоције.

*Аждаја своме чеду тепа,
'Наказице моја лепа
Шта ће с тобом бити ко зна
Лепотице моја грозна.
Бићеш личност негативна
Ругобице моја мила'*

¹⁵ Један од ређих начина грађења речи у мађарском језику.

Исти је случај у мађарској дечијој књижевности: “Volt a világon egy icinke-picinke kis asszony, annak az icinke-picinke kis asszonynak volt egy icinke-picinke kis tehene...” (Била једном једна сићушна женица, која је имала малену кравицу...)

Сама полусложеница *ici-pici* на мађарском значи нешто малено, сићушно, а тој основи је придодат још и деминутивни наставак ‘-ke’. Поред тога, као гомилање умањеница налазимо још и придев *kis/ мала* испред именица жена и крава, чиме се умањивање још више наглашава.

Успаванке такође врве од деминутивних облика:

Nem akar aludni a bogárka?
Bujj be, Bujj be
Mert elvisz a madárka...
Vigyáz rá a madárka,
*amíg alszik Sanyika..*¹⁶

Речи *bogárka/ бубица*, и *madárka/ птичица* употребљене су у деминутиву, емотивно су обојене, што доприноси успављивању малог Шандора, чији је хипокористички облик *Шањика* употребљен на крају стиха.

У српској народној поезији, нарочито у епским песмама које говоре о јунаштву, мегданима, песник се често користио деминутивом за појмове који означавају природне појаве, за ствари који окружују јунаке: *коњић, земљица, водича, горица, сунашце, данак, санак...* Али, ту су и речи које означавају породичне односе, особе које су блиске јунаку: *братец, сестрица, јетрвица, заовица...*

Проблем углавном настаје када се културе сусрећу, када желимо да преведемо дела у којима се јавља деминутивни облик. По правилу код стихова се врло ретко могу умањенице превести деминутивима, али није реткост ни да преводилац на другом месту компензује изгубљену стилску фигуру.

Наточи ми чашу вина *Hozz pincédből jó boroskát*
Из подрума свог... (Ђура Јакшић) *Poharamba még...*

Именицу *вино* преводилац на мађарском употребљава у деминутиву иако у оригиналу то није био случај. Исто се дешава и у Петефијевој песми када Змај посесивну конструкцију преводи деминутивом

Fölötte lángol a nap, az égnek ifja. *Више њега сунце – дивни*
И Бранчић¹⁷ присвојну конструкцију преводи деминутивом: *синак неба (SB82).*

Fa leszek, ha fának vagy virága. *Бићу дрво, ако си ти цветак.*
Ha harmat vagy: én virág leszek. *Бићу цветак – ако с’рса тамо...*

¹⁶ Стихови Шандора Вереша у преводу гласе: „Што не спава бубица/ Ушушкај се лепо/ Јер ће је зграбити птичица/ Чуваће је птичица/ Док спава Шањика” (Превод Е. А.)

¹⁷ Благоје Бранчић, преводилац Петефија.

3. У неким мађарским дијалектима се и дан-данас употребљавају искључиво у деминутивном облику речи као што су: *kenyérke/ хленчић*, *apáka/ татица*, *anyáka/ мамица*, *menyétke/ ласица*, *macskácska/ мачкичица*, *fácska/ дрвце*, *száncsó/ мале саоне - саонице*, *lányikó/ девојчица*, *ágyó/ теткица*, *ökörke/ биволчић*, *botóka/ прутвић*, *sajtocska/ сипић*, *hagymácska/ лукић*, *raposcska/ понућ*, *templomcska/ црквица*... Оне се овако користе као израз поштовања према појмовима које означавају, па чак се и из верских разлога користе деминутиви: тако на пример реч *méh/ пчела* употребљава се само са умањеницом *méhecske* (према народном веровању пчела је настала од Исусовог тела, пуно ради, производи восак који код католика има сакрални значај).

4. У жаргону, нарочито у говору ђака и уопште млађе генерације, у мађарском су незаобилазни деминутивни облици, и то поготово они који се стварају помоћу суфикса ‘-i’, али су чести и они са ‘-ó’, ‘-ci’, ‘-csi’, ‘-ka’/ ‘-ke’. Оно што је веома интересно јесте то да је, осим учесталости, код грађења умањеница у жаргону евидентан и неуобичајени начин стварања деминутива. Нпр. суфикс ‘-i’ се може додати:

- на окрњену основу: *bizi, csoki, diri, doki, süti, vacsi* (од речи *bizony, csokoládé, директор, doktor, sütemény, vacsora*) итд. Поменуће речи су већ толико распрострањене да су већ скоро ушле у стандардни говорни језик, значење им је јасно, али има и речи које још звуче жаргонски: *izgi (izgalmas/ узбудљив); fati (fater/ отац); vili (világos/ јасно)*. Колико год су поменути облици неправилни, незауостављиво се шири њихова употреба, јер језик стреми економичности, кратком, сажетом изражавању;
- првом члану сложенице: *baki (baklövés/ омашка, грешка); göri (görkorcsolya/ котураљке, ролшуде); nagyí (nagymama/ бака); röpi (röplabda/ одбојка);*
- окрњеној основи првог члана сложенице: *csaszi (császár/ цар); tesi (testnevelés/ физичко васпитање); oszi (osztályfőnök/ разредни старешина);*
- сажетом облику речи: *bigi (biológia/ биологија); napi (napközi/ дневни боравак); tiki (titkár/ секретар)*

Дешава се да се једној основи припајају разни суфикси за стварање деминутива: *suli/ suló, finci/ fincsi*...

У савременој породичној комуникацији уобичајено је питање:

„Mit hozott a Jézuska?” (Шта ти је донео Божић Бата?), где *Jézuska/ Исус* стоји у деминутиву, са наставком ‘-ka’, без којег се ово фатичко питање не би ни могло поставити.

IV. ЗАКЉУЧАК

Деминутив је сложена, првенствено реторичко-стилска категорија која служи за умањивање неког појма, за именовање сићушних, малих ствари, предмета малих димензија, појава са малим интензитетом. Уједно су то и варијанте имена од миља, које изражавају блискост, симпатију према именованом појму или особи. Претпостављамо да се ради о језичкој универзалији, али са сигурношћу можемо закључити да је деминутивизација у великој мери присутна и у мађарском и у српском језику, и да се деминутивни облици већином граде на исти начин: додавањем суфикса на основу речи. Поменутих суфикса у оба језика има пуно, али они нису подједнако продуктивни. Умањенице се претежно граде од именица, иако основа за деривацију може бити и придев, па донекле и глагол. У српском језику на другом месту у начину стварања деминутива стоји префиксација, док у мађарском овај вид грађења није могућ. Употреба деминутива у оба језику се огледа пре свега у дечјем говору, па затим у књижевности за децу и у народном стваралаштву.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, Сава. 1985. *Како смо преводили Петефију*. Нови Сад: Матица српска.
- Bakos Ferenc. 2004. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Balázs, Géza. 2011. „Gyermekecske, gyermecske, gyermekcse Tetten ért szavak 25.” <http://e-nyelvmagazin.hu/2011/05/16/gyermekecske-gyermecske-gyermekcse/> (20. 6. 2011.)
- Jung, Carl Gustav. 1993. *Mélységeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok*. Budapest: Gondolat.
- Karácsony Sándor. 1985. *A magyar észjárás*. Budapest: Magvető.
- Klajn, Ivan. 2003. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva/ Matica srpska.
- Клајн, Иван – Шипка, Милан. 2006. Велики речник страних речи и израза. Нови Сад: Прометеј.
- Magyar Értelmező Kéziszótár*. 2006. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Макишова, Ана. 2006. „Deminutivi u slovačkom i srpskom jeziku.” In: *Susret kultura* Novi Sad. 609–616.
- Мразовић, Павица – Вукадиновић, Зора. 1990. *Граматика српскохрватског језика за странце*. Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.

Edita J. Andrić

DEMINUTIVES IN HUNGARIAN AND SERBIAN

Summary

Diminutive, as it seems, is a linguistic universal, and because of that, it can be analyzed in genetically and typologically unrelated languages such as Hungarian and Serbian. The purpose of this study is to discuss the ways of creating diminutive forms in those two languages, as well as how they function and how we use them.

Keywords: diminutive, hypocoristics, suffixes.